

مسلمانان اهل دوا و درمان

علم پزشکی در دنیای اسلام

ناصر نادری

اسلام علاوه بر نیازهای روحانی و معنوی انسان، به بهداشت و سلامتی وی نیز توجه خاصی دارد. در این آیین، پاکیزگی جزء ایمان و طهارت شرط عبادت است.

دستورالعمل‌های فراوان قرآن کریم و متون احادیث اسلامی دربارهٔ رعایت بهداشت دانشمندان مسلمان را بر آن داشت کتاب‌های مستقلی دربارهٔ آن بنویسند؛ مانند کتاب‌های «طَبُّ الصَّادِقِ (ع)»، «طَبُّ الرِّضَا (ع)» و «طَبُّ الاثْمَةِ (ع)». گوستاو لوبون، دانشمند فرانسوی، در کتاب «تمدن اسلام و عرب» می‌نویسد: «احکامی که در قرآن دربارهٔ وضو، غسل و تحریم مشروبات الکلی وجود دارد، بی‌نهایت حکیمانه است.»

همین توجه اسلام به بهداشت، مهم‌ترین دلیل حضور و نقش‌آفرینی مسلمانان در علم پزشکی بوده است. در این شماره، به گوشه‌ای از این نقش‌آفرینی می‌پردازیم.

داستان شروع می‌شود

دانشمندان مسلمان در ابتدای کار سعی کردند با ترجمهٔ کتاب‌های یونانی، هندی و سریانی اطلاعاتی از دانش پزشکی مانند بقراط، پل دوژین، جالینوس و... به دست آورند. «علی بن زین طبری» نخستین مسلمانی بود که در پزشکی به مقام والایی رسید و کتاب مهم «فردوس الحکمه» را نوشت. «دوارد براون» دربارهٔ این کتاب می‌نویسد: «این کتاب مانند بسیاری از دیگر آثار مسلمانان تقریباً نایاب شده است... فردوس الحکمه مربوط است به پزشکی، اما

تأحدودی هم از فلسفه، هواشناسی، زیست‌شناسی، روان‌شناسی و ستاره‌شناسی بحث می‌کند.»

رازی شرق، رازس غرب

حکیم رازی که در غرب به «رازس» (Razes) معروف است، به ژرف‌ترین موفقیت‌های پزشکی در جهان اسلام دست یافت. برخی آثار رازی حتی بر جالینوس برتری دارد. وی فقط در علم پزشکی دویست جلد کتاب نوشت.

برخی آثار پزشکی رازی ● الحاوی

این کتاب، محصول یک عمر مطالعه و آزمایش‌های پزشکی او در بیشتر شاخه‌های علم پزشکی است و در حدود بیست جلد است که پنج جلد آن به بیماری‌های چشم اختصاص یافته است. الحاوی در ۱۲۷۹ م به زبان

لاتین ترجمه شد و بارها چاپ گردید. این کتاب در اروپا، جزو کتاب‌های درسی و مهم‌ترین مرجع علم پزشکی محسوب می‌شد.

● الجُدِری و الحَصْبِی (آبله و سرخک)

رازی، نخستین کسی است که بیماری‌های آبله و سرخک را به خوبی شناخت. این کتاب، نخستین بار در ونیز ایتالیا؛ به لاتین ترجمه و چاپ شد و سپس در فرانسه، انگلیس، سوئیس و آلمان چاپ شد.

● الطِّبُّ الرُّوحَانِی

رازی نخستین پزشکی است که علل روانی را در طبابت درک کرد. وی عقیده داشت:

ابزار قدیمی جراحی

«طبیعت و مزاج جسم، تابع اخلاق نفسانی اوست.»

آهوازی و کتاب المَلکی

وی در قرن چهارم، در آهواز می‌زیست. کتاب «الملکی» از لحاظ سبک نگارش، یکی از بهترین نوشته‌های پزشکی به زبان عربی بود و تا قبل از تألیف آثار پزشکی ابن‌سینا، متن رسمی تدریس پزشکی به‌شمار می‌رفت. از مهم‌ترین مباحث این کتاب، بخشی است راجع به خوراکی‌های بهداشتی و شناخت داروها.

ابن‌هیثم و چشم‌پزشکی

ابن‌هیثم که غربی‌ها او را «آلهازن»

(Alhazen) نامیده‌اند، در موضوع بیماری‌های چشم کتاب ارزشمندی نگاشته که ترجمه لاتین آن هنوز هم در دسترس است. جالب است بدانید بعضی از انواع آب آوردگی‌های چشم را در انگلستان تا ۱۷۸۰ و در آلمان تا ۱۸۲۰ با استفاده از شیوه جراحان مسلمان عمل می‌کردند.

زهرآوی و تحوّل در علم جراحی

زهرآوی اندلسی در قرن یازدهم میلادی می‌زیست. وی ابزار و آلات جراحی بسیاری را اختراع کرد و با این کار، زیربنای جراحی را در اروپا گذاشت.

زهرآوی در کتاب «التّصریف...» یا کتاب «أمراض التّسا» نظریات و ایده‌های تازه و بکری ارائه کرد؛ از جمله لزوم استریزه کردن زخم، تشریح برخی اجساد برای یافتن علل مرگ، تشریح برخی حیوانات که بدنشان شبیه انسان است و... .

ابن‌بیطار و داروسازی

کتاب «الادویة المنفردة» (داروهای غیر ترکیبی) را وی نگاشته است. موضوع این کتاب، داروهای حیوانی، گیاهی و معدنی است. از ۱۴۰۰ گیاهی که وی مورد بحث قرار داده، دویست تا سیصد گیاه برای اولین بار در این اثر معرفی شده است. کتاب ابن‌بیطار از سده پانزدهم به بعد، ۲۳ بار به چاپ رسید. همچنین دانشکده پزشکی انگلیس در زمان «جیمز اول» برای تأسیس نخستین داروخانه از این کتاب استفاده کرد. ابن‌بیطار نخستین کسی است که گیاه «کولا» را معرفی کرد و امروزه از آن نوشابه‌های کوکاکولا و پپسی‌کولا می‌سازند.

ابن‌نفیس و گردش ریوی خون

وی گردش ریوی خون را شناخت و اثبات کرد تغذیه قلب - آن‌طور که تا آن زمان می‌گفتند - به‌وسیله دهلیز چپ از داخل قلب انجام نمی‌شود، بلکه با خونی تغذیه می‌شود که داخل سرخرگ‌ها در بدنه قلب جریان دارد. در ضمن، خون با فشار داخل ریه می‌شود، تا در آنجا «هوا» بگیرد، نه اینکه ریه از آن خون تغذیه کند.

ابن‌سینا، جالینوس اسلام

ابن‌سینا که در غرب به Avicenna شهرت دارد، به سبب دایرةالمعارف پزشکی‌اش (قانون)، به «جالینوس اسلام» معروف شده است.

ابن‌سینا علاوه بر آثار فلسفی و حوزه فیزیک و...، پانزده اثر در زمینه پزشکی نگاشته که مهم‌ترین آنها قانون است. وی نخستین راه برای تشخیص امراض سینه پهلو، التهاب ریه، دمل کبد و... را هم ارائه کرد. علائم بیماری‌های درد روده و درد کلیه را جدای از یکدیگر شرح داد و فلج عضلات صورت را از روی علت موضعی و علت مرکزی، جداگانه بیان کرد.

قانون بوعلی، پنج بخش دارد: کلیات علم پزشکی (کالبدشناسی، وظایف اندام‌های مختلف، بیماری‌ها و عوامل ایجاد آنها و...)؛ داروها (فهرست داروها و خواص آنها به ترتیب الفبا)؛ بیماری‌هایی که در اعضای بدن از سرتاپا پدید می‌آید؛ بیماری‌هایی چون تب که اختصاص به اندام خاصی ندارد؛ ترکیب داروها.

ابن‌زهر و احساس استخوان

وی حاصل کوشش‌ها و تحقیق‌های خود را در شش جلد کتاب جمع‌آوری کرد. مهم‌ترین اثر او «التبسیر فی المداوا و التدبیر» (راه آسان مداوا و پیشگیری) است. نخستین پزشکی است که «احساس استخوان» و «بیماری پوستی پیسی» را تشخیص و تفسیر کرده است. ابن‌زهر تاول‌هایی را که روی پرده میانه سینه پیدا می‌شود و به تاول‌های «تومور» معروف است، به روشنی معرفی کرد. و برای نخستین‌بار، به گشودن نای هوایی و تغذیه مصنوعی از راه مری یا به‌طور مستقیم - وقتی که مری فلج شده باشد - توصیه کرد.

- منابع
۱. مسلمانان در بستر تاریخ، یعقوب جعفری، دفتر نشر فرهنگ اسلامی.
 ۲. تاریخ طب در ایران پس از اسلام، دکتر محمود نجم‌آبادی، دانشگاه تهران.
 ۳. زندگی‌نامه علمی دانشمندان اسلامی، ترجمه احمد آرام و...، شرکت انتشارات علمی و فرهنگی.
 ۴. تاریخ علم کمبریج، ترجمه حسن افشار، انتشارات سعدی.
 ۵. متفکران اسلام، ترجمه احمد آرام، دفتر نشر فرهنگ اسلامی.